

УДК 37.047

ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Зозуляк-Случик Р. В.

У статті розкрито вплив стану здоров'я та професійного вибору на рівень соціалізованості особистості. Виокремлено фактори та структуру профорієнтації. Детальніше проаналізовано роль професійного вибору в соціалізації особистості. Коротко подано особливості самовизначення дітей підліткового та старшого шкільного віку.

Ключові слова: профорієнтація, професійний відбір, самореалізація, старшокласник, підліток, соціалізація, соціалізованість.

В статье раскрыты особенности влияния состояния здоровья и профессионального выбора на уровень социализированности личности. Выделены факторы и структура профориентации. Подробнее проанализирована роль профессионального выбора в социализации личности. Коротко представлены особенности самоопределения детей подросткового и старшего школьного возраста.

Ключевые слова: профориентация, профессиональный отбор, самореализация, старшеклассник, подросток, социализация, социализированность.

The article reveals the influence of health condition and profession choice on the level of socialization. Factors and structure of occupational guidance are determined. The role of profession choice in the process of socialization is analyzed in more detail. Peculiarities of self-determination of adolescents are briefly outlined.

Key words: occupational guidance, professional selection, self-realization, high school student, teenager, socialization.

Професійна діяльність – одна з найважливіших сфер життєдіяльності людини, що впливає на її фізичне і психічне здоров'я, стиль поведінки, рівень соціальної активності. Правильно зроблений професійний вибір формує позитивне уявлення людини про себе, підвищує самоповагу, підсилює задоволеність життям. У зв'язку з цим особливо актуальна проблема усвідомленого вибору майбутньої професійної діяльності молодими особами в нових соціально-економічних умовах з урахуванням своїх можливостей і здібностей.

Проблема професійного самовизначення особистості, тобто підготовки молоді до усвідомленого вибору професії, добре відома у світі, а вдале визначення із професією зменшує фізичні та психічні питання, пов'язані зі здоров'ям, сприяє радості життя, впливає на стан та самопочуття особи.

Негативні наслідки неправильного вибору професії торкаються як самої людини, впливаючи на її соціалізацію, так і всього суспільства. У реальному житті не кожному вдається зробити найкращий професійний вибір. Даний процес повинен розглядатися як багатоетапний стосовно утворення та прийняття рішення.

На першому етапі виникає проблема вибору професії, приймається рішення. Другий етап пов'язаний зі з'ясуванням джерел інформації, компетентних осіб, що в змозі допомагати у виборі професії. Третій етап – збір інформації, що відображає суттєві моменти конкретної ситуації вибору. На четвертому етапі формується узагальнене уявлення про ситуації вибору професії. П'ятий етап – пошук варіантів вирішення, їх оцінка. На заключному, шостому, етапі робиться остаточний вибір професії [3, с. 142].

Перехід до ринкових відносин сформував потребу у фахівцях нового типу, що володіють високою мобільністю, психологічною готовністю до зміни виду професійної діяльності, готовністю адаптуватися до нових соціально-економічних і виробничих умов, включені у процес безперервної самоосвіти та саморозвитку, що, у свою чергу, впливає на формування нових освітніх потреб та інноваційних запитів. Одне з найважливіших завдань, що стоять перед сучасною системою

освіти, – підготовка молодих людей до актуалізації своїх здібностей у рамках професійної діяльності, прийняття установки на індивідуальний успіх.

Реалізація даної установки в сучасному суспільстві неможлива без урахування фізичних можливостей конкретної особистості, стану її здоров'я.

Коло питань, пов'язаних із профорієнтаційною проблематикою на сучасному етапі, широко висвітлено у працях таких учених, як О. Вітковський, Р. Гуревич, О. Джура, О. Коропецька, В. Кравецький, А. Масанов, Л. Мітін, Н. Побірченко, М. Скиба, І. Уличний та інші. Професійним самовизначенням займалися такі науковці, як О. Бондарчук, Ж. Вірпа, Б. Гладко, М. Дідора, В. Довжук, І. Зуєв, О. Іговська, Є. Климов, Т. Орлова, Н. Пряжніков, Б. Федоришин, О. Шатенко, О. Шинкарьова, В. Янцур та інші.

Разом із тим залишається невирішеною низка проблем, пов'язаних з професійним самовизначенням особистості, яка потребує на етапі вибору професії соціально-психологічної підтримки та допомоги з боку фахівців, а також взаємозв'язок вибору професії з її станом здоров'я.

Метою статті є розгляд впливу на соціалізацію особистості правильного вибору професії.

На думку дослідників [1, с. 242; 3, с. 6], найважливішим періодом, пов'язаним з першим досвідом професійного самовизначення, вибором майбутньої професійної діяльності, є підлітковий вік. Однак саме підлітки через недостатню сформованість деяких психологічних функцій [5] виявляються не готовими адекватно оцінити свої можливості, рівень розвитку тих якостей, які забезпечують успішність оволодіння тією чи іншою професією. Крім того, підлітки погано орієнтуються в умовах різних професій, не можуть співвіднести стан свого здоров'я з вимогами обраного фаху.

Як відомо, проблема професійного самовизначення особистості – одна з найактуальніших для юнацького віку. Ситуація з початковим вибором професії, на думку науковців, ускладнюється тим, що:

- це перший серйозний та відповідальний вибір молоді на її шляху;
- виникає психологічно-проблемний підлітковий період;
- з'являється на стику протиріч між системою наступної освіти та зайнятості як проблеми вибору майбутньої професії;
- відіграє важливу роль у наступних можливих підвищеннях кваліфікації та перепідготовки.

Існує три фактори профорієнтації:

- 1 – індивідуальні здібності та особливості, можливості, уміння, інтереси людей;
- 2 – особливості професії, вимоги, які вони висувають перед людиною;
- 3 – правильне співвідношення між собою 1-го та 2-го факторів.

Разом із тим професійна придатність суб'єкта до того чи іншого виду професійної діяльності визначається з урахуванням наступних професійно важливих якостей особистості: стану її здоров'я, професійної кваліфікації та професійних здібностей. Із усіх названих якостей тільки рівень професійної кваліфікації може бути підданий зміні відповідно до бажання суб'єкта.

Що ж стосується здоров'я, то можливість його зміни може бути досить обмеженою. Саме тому свідомий професійний вибір пов'язаний, насамперед, з інформацією про стан свого здоров'я, наявністю медичних протипоказань до обраного виду діяльності.

Адже ігнорування природного фактора може призвести до того, що вибрана трудова діяльність буде виконуватись зі значним напруженням, що зумовлюватиме втрату інтересу до професії, розчарування у своїх здібностях, навіть нервові захворювання.

Тому сучасний підхід у профорієнтації – особистісно орієнтований передбачає своєчасну підтримку та розвиток тих особливостей та характеристик особистості, які будуть передумовою майбутньої успішної професійної діяльності, зумовлюватиме пізнання навколишнього світу, самопізнання, самореалізації особистості, усвідомленню власної ролі у виборі професії, прийняттю відповідальності за нього.

У контексті вищесказаного особливої актуальності набуває такий елемент профорієнтаційної роботи, як надання консультативної допомоги медичними

працівниками підліткам з метою орієнтації на вибір професії з урахуванням особливостей стану власного здоров'я. Подібних консультацій потребують не тільки хворі, але й здорові юнаки та дівчата.

Відомо, що профорієнтація – це науково-практична система підготовки особистості до самостійного та усвідомленого вибору професії; комплекс психолого-педагогічних та медичних заходів, що спрямовані на оптимізацію процесу працевлаштування відповідно до бажань, нахилів, здібностей та з врахуванням потреби суспільства у спеціалістах. Основним об'єктом цієї системи є особистість учня у різні вікові періоди її розвитку – від молодшого до старшого шкільного віку [4, с. 12].

Науковці виокремлюють три основні моменти профорієнтації:

- процес впливу соціального середовища на особистість, що формується;
- процес усвідомлення необхідності праці, пізнання конкретної сфери праці;
- саме перетворення праці за законами розвитку сьогоденної дійсності [3,

с. 128].

Тому профорієнтація має бути органічною частиною виховної роботи навчальних закладів, оскільки вибір професії як усвідомлення необхідності своєї участі в суспільно корисній праці – важлива умова формування особистості, підвалина її успішної соціалізації.

В структурі професійної орієнтації виділяє наступні компоненти:

- профорієнтація;
- профконсультація;
- профвідбір.

Фактично, профорієнтація – це організація і керівництво цілеспрямованою діяльністю особистості у її професійному самовизначенні.

З допомогою різних профдіагностичних методів профконсультація повинна визначити і вказати людині найважливіші її його майбутньої професійної діяльності особливості його особистості і на цій основі дати їй науково обґрунтовані рекомендації щодо вибору професії.

Головним завданням професійного відбору – наступного етапу профорієнтаційної роботи – є науково обґрунтоване визначення професійної придатності особистості до конкретної трудової діяльності з урахуванням її особистісних якостей і потреб конкретного виробництва.

Основою професійного відбору є конкретні нормативні характеристики професії:

- соціальні (функції, завдання, цілі);
- операційні (точність виконання, тимчасові, просторові, логічні характеристики);
- організаційні (гігієнічні, соціально-психологічні, психофізіологічні умови праці).

Профвідбір передбачає декілька послідовних та взаємопов'язаних етапів:

- попередній, на якому відбувається відбір за методичними показниками, станом здоров'я;
- проведення психодіагностичного обстеження з використанням різних комплексів тестів, імітаційного експерименту, що відтворює фрагменти, ситуації, етапи реальної трудової діяльності при суворому реєструванні показників функціонального етапу, мотиваційно-емоційних проявів, показників продуктивності;
- прогнозування успішності оволодіння професією на основі порівняння її вимог з психодіагностичними даними з урахуванням можливості деяких недостатньо розвинутих якостей за рахунок більш високого розвитку інших [3, с. 47].

Також сучасні наукові дослідження переконливо доводять, що тільки професійна діяльність, що відповідає можливостям організму, сприяє підтримці нормального стану здоров'я людини, в той час як професія, яка не відповідає фізичному розвитку і за рівнем здоров'я суб'єкта, може завдавати йому істотної шкоди.

Водночас, неправильно зроблений професійний вибір також може чинити негативний вплив на стан здоров'я особистості, як зазначали вище.

Оскільки наше життя нерозривно пов'язане з професійною діяльністю, то людина, зайнята "не своєю" справою, яка не знайшла себе в професійній сфері, завдає собі величезної шкоди. Відсутність умов для самореалізації і переживання

суб'єктом власної професійної неспроможності призводять до виникнення почуття незадоволеності життям, пригніченого стану, що є благодатним ґрунтом для розвитку захворювань нервової системи, депресивних станів, психосоматичних захворювань.

Людина може стати невдахою тільки тому, що на початку життєвого шляху не змогла знайти своє місце, яке дозволило б творчо реалізувати себе, відчувати радість і свободу праці за покликанням.

У зв'язку з цим можна навіть зіставити за значущістю вибір професії з вибором супутника життя. Звичайно, так само, як можна розлучитися з чоловіком, можна змінити і професію, але зробити це непросто. Зміна професії може бути пов'язана з хворобливими переживаннями, відчуттям втрати, втратою часу та сил.

Останні дослідження [2] переконливо доводять, що молодим людям в сучасних соціально-економічних умовах досить важко актуалізувати здібності в професійній сфері, особливої гостроти набуває проблема психологічної готовності молоді до правильного формування професійної складової життєвого шляху. Невміння це зробити породжує статусний, психологічний, особистісний дискомфорт, ускладнює самореалізацію особистості, призводить до когнітивного дисонансу, формуванню негативної "Я-концепції", що стає фундаментом для розвитку різного роду захворювань.

Крім означеного, до особливостей негативного впливу на соціальну ситуації розвитку сучасних школярів, що безпосередньо впливає на їх соціалізацію, відносять і реорганізацію системи середньої освіти сьогодні, яка повинна бути цілісною органічною системою, коли вищий рівень навчання є логічним продовженням попереднього, на жаль, не завжди прослідковується ця наступність, не завжди на суспільному рівні створюються умови для формування у старшокласників свідомої мотивації до майбутньої професійної діяльності та свідомого вибору профілю навчання, стилю і способу життя загалом.

Разом із тим нова соціальна позиція старшокласника повинна змінювати для нього значущість учіння, яке, порівняно, із підлітковим віком, стає основним. Це пов'язано з тим, що складається нова мотиваційна структура учіння. Домінуючими серед мотивів старшокласників є мотиви, пов'язані з самовизначенням та підготовкою до самостійного життя. Саме у старшому шкільному віці проявляється свідоме позитивне ставлення до життя. Серед старшокласників повинна спостерігатися тенденція зростання інтересу до предметів, які пов'язані з вибором майбутньої професії, та зменшення інтересів до інших предметів.

Звідси проблема формування мотиваційної сфери старшокласників не в тому, що вони формально опанували моральні цінності, які склалися в суспільстві, норми, правила поведінки, а в усвідомленні цих вимог, норм і правил, утворенні на їх основі індивідуальних переконань, забезпечує соціальну активність, діяльну позицію кожного школяра стосовно свого майбутнього. Тобто тільки наявність сформованої потреби в оволодінні конкретною предметною діяльністю, конкретним видом праці робить вибір професії мотивованим і утворює механізм свідомого вибору професії.

До того ж професійне самовизначення найчастіше визначається як вибір людиною напряму і змісту свого подальшого розвитку, сфери та засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети та моральних цінностей, це – цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення [1, с. 135].

Професійний вибір визначається не тільки станом здоров'я, але й способом життя конкретної особистості. На жаль, життєва концепція сучасної молоді не орієнтована на визнання здоров'я як неперехідної базисної та фундаментальної цінності.

Адже сучасні старшокласники замість занять фізкультурою і спортом, прогулянок на свіжому повітрі воліють переглядати телепередачі, віртуально спілкуватися, інші "розваги": сигарети, алкоголь, наркотики, які не тільки руйнують молодий організм, що розвивається.

Неуважне ставлення батьків і педагогів до організації вільного часу своїх дітей часто стає "каталізатором" розвитку в молодіжному середовищі, так званих, захворювань "соціального характеру". Все частіше з'являється невтішна статис-

тика, що сигналізує про зростання серед їх числа осіб курців, тих, що вживають алкоголь і наркотики. В останні 15–20 років число старшокласників, що вживають спиртні напої та наркотичні речовини, зросло в десятки разів [4].

Все це безпосередньо визначає рівень усвідомленості професійного вибору, звужує спектр професій, що обираються молоддю.

Враховуючи все вищесказане, ми можемо зробити висновок про те, що правильний вибір професії – це основа добробуту людини, значною мірою визначає його життєвий рівень у сьогоденні і перспективи в майбутньому. Він є тим базисом, "фундаментом", на основі якого і будується з часом "будівля життя"; очевидно, від того, якою буде ця основа, багато в чому залежить подальша перспектива життя того чи іншого індивіда як представника соціуму.

Разом із тим здорова фізично і психічно людина є повноцінним членом соціуму, здатним виконувати різноманітні види діяльності та придатним практично до всього спектру професій, а отже, маючи можливість вибору і будучи затребуваним, успішно соціалізуватися в будь-якому суспільстві. Маючи ж які-небудь обмеження, людина "заганяється" в більш вузькі рамки і змушена вибирати з того, що для неї доступно. Далеко не завжди цей вибір збігається з інтересами даної конкретної особи, що призводить до меншої задоволеності потреб, а отже, до менш успішної соціалізації, і, в свою чергу, таке неспівпадіння потреб людини з її можливостями нерідко дає поштовх до виникнення різного роду девіацій (алкоголізму, наркоманії, вчиненню правопорушень, а іноді призводить і до суїцидальних спроб).

Література

1. Божович Л. І. Проблеми формування особистості : вибрані психологічні праці / Л. І. Божович. – М. : Московський психолого-соціальний інститут; Воронеж : НВО "МОДЕК", 2001. – 352 с.
2. Волков Ю. Г. Соціологія молоді / Ю. Г. Волков. – Ростов-на-Дону : Фенікс, 2001. – 576 с.
3. Климов Е. А. Психологія професіонала : обрані психологічні праці / Е. А. Климов. – М. : Московський психолого-соціальний інститут, Воронеж : НВО "МОДЕК", 2002. – 736 с.
4. Коропецька О. М. Профорієнтація та профпідбір : навч. посіб. / О. М. Коропецька. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 348 с.
5. Шляхтін Г. С. Вікові особливості часової перспективи особистості / Г. С. Шляхтін / Психологія особистості і час : тези доповідей. – Чернівці, 1991. Т. 2. – 1991. – С. 13–16.